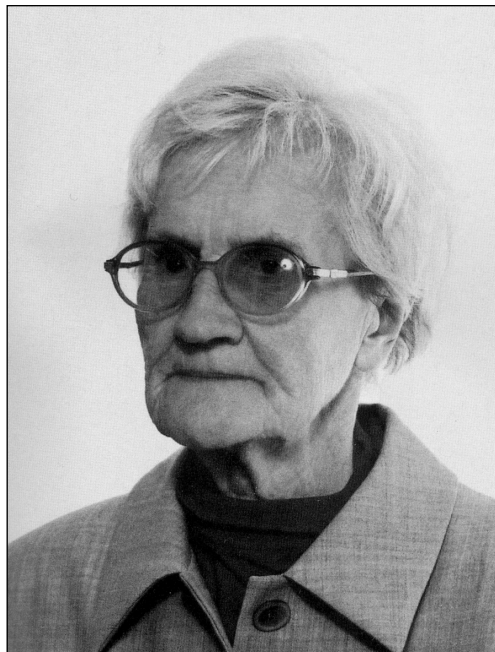

Ea Janseni mälestuseks

■ 20. aprillil lõppes ajaloolase Ea Janseni maine rännak. 26. aprillil jäeti temaga hüvasti Ajaloo Instituudis ja ta sängitati mulda Metsakalmistul. Ta elus ja töös peegeldub meie humanitaarteadlaste ja rahvusteaduste käekäik nii totaalseisvuse surve all kui ka taasiseseisvunud Eestis.

Ea Jansen sündis 14. novembril 1921 Tallinnas kunstniku ja pedagoogi August Janseni ning ajakirjaniku-ühiskonnategelase Helmi Janseni perekonnas. Ta õppis Kommertsgümnaasiumis, Inglise Kolledžis ja lõpetas 1941. a. Tallinna IX Keskkooli. Kooliaastail kuulus ta kultuuri- ja kirjandushuviliste koolinoorte ringi "Elbumus" (Ilmar Laaban, Ilmar Mikiver, Jutta Lehist jt.). Seal harrastati inglise keelt ja kirjandust, oldi demokraadid, kallakuga pahempoolsusesse, vastu ka Pätsi pehmele autoritaarreežiimile. Nagu mitmed aatelised noored sellal, jäi ka Ea 1940. aastal kuulama kuldseid, kes kuulutasid maakera looduse loomisest paratamatut pöördumist itta. Järgnes lähenemine komnoortele (pärisliikmelisuseni siiski jõudmata) ja kiire petteumine.

1942. aasta sügisel astus Ea Jansen Tartu Ülikooli õppima inglise keelt ja ajalugu, kuid järgmisel aastal tuli stuudium katkestada. Sügisel 1944 jätkus ajalooõppimine juba Nõukogude ülikoolis. Peagi tutvus Ea Jansen seestpoolt KGB "halli majaga", kus teda üle kuulati ja sõimati muu hulgas "Tarveli kutsikaks". Õnneks

osutus see vaid episoodiks, kuid hinge jäi tema enda sõnul "mõistusevastane hirm", millele tuli tahte ja arukusega vastu hakata.

Veebruaris 1949, mõni kuu enne ülikooli lõpetamist kutsuti ta Ajaloo Instituuti nooremteaduriks. See instituut oli ta esimene ja ka viimane töökoht. Diplomitöö tegi noor teadur C. R. Jakobsoni Sakalast. Kandidaadikraadi kaitses juba 1954. aastal F. R. Kreutzwaldi ühiskondlik-poliitilistest ja filosoofilistest vaadetest. Individuaalseks uurimisteemaks kujunes seejärel C. R. Jakobsoni tegevus, mille üle ta oli väga rõõmus. Peagi sai temast Kurgjal avastatud Sakala arhiivi esimene tõeline uurija. Aastail 1968–1978 oli ta Ajaloo Instituudi teadusdirektor. Seda ametit võttis ta tõsiselt, ometi teadusametnikuks või ideoloogiatöötajaks muutumata. Ta on kirjutanud, et suurim nuhtlus oli venekeelsete aruannete kirjutamine ja tühi sekeldamine, mis oli tolleaegsele teadusasutusele tüüpiline. Aga tema üldistavaid ettekandeid instituudi teadustööst kuulati alati huviga. Koostöö direktor Juhan Kahkiga sujus, sellal oli Ajaloo Instituudis suhteliselt palju vaimsust ja mõningat akadeemilist vabadustki. Irratsionaalse hirmu ettearvamatut ja moraality võimu ees oli ta võitnud, kuid sisemine tsensuur, mõte, "kas see läheb läbi", "kas see trükitakse ära", jäi.

1960. aastatel avanes võimalusi väliskontaktideks. Ea Janseni kirjasõbraks sai hiljem rahvus-

teoreetikuna laia tuntuse omandanud prahalane Miroslav Hroch. Vabama vaimuelu laineharjal valmis doktoritöö “C. R. Jakobsoni “Sakala”. Ühiskondlik-poliitilise võitluse ajaloost Eestis 1878–1882”, mille kaitsmine toimus 1968. aastal. 1971. aastal ilmus uurimus trükis.

“Praha kevade” mahasurumise järel tugevnes surve ja ideoloogiliste kruvide kinnikeeramine märgatavalt. Hüüdlauseks sai sotsialismi uurimise eelisarendamine. Traditsioonilisi suundi alavääristati ja ahistati finantsiliselt, ajaloo-uurimine ja teisedki rahvusteadused kannatasid. “Ajalooline pidi taganema tänapäeva uuriva sotsioloogi ees, sotsioloogide küsitluste tulemused pidid aga võimumeestele tõestama, et rahvas on rahul ja toimub sujuv edasimineku helge tuleviku suunas,” kirjutas Ea Jansen 1998. aastal. 1978. aastast oli ta Ajaloo Instituudi kultuuriosakonna, hiljem kultuuriajaloo sektori juhataja (1988. aastani). Seegi oli vastuvoolu ujumine, vähimagi teadlast ennast rahuldava mõtte läbisurumine nõudis kurnavat võitlust. Teadusbürokraadid ei soosinud laiahaardelist sünteesivat kultuuritraditsiooni uurimist. Kaht valminud kultuuriloolist kogumikku ei lubatud trükki. Vabanemisaastate eelõhtul avaldas ta raamatu “Carl Robert Jakobson muutuv asjas. Märkmeid, piirjooni, mõtteid” (1987). 1988.–1998. aastani töötas Ea Jansen vanemteadurina. Hiljem pensionärina grantide alusel uurimistööd jätkates jäi ta ikkagi Ajaloo Instituudiga seotuks.

Taasiseseisvumise aastatel paelus Ea Jansenit poliitika, ta ühines sotsiaaldemokraatliku erakonnaga, sest see mõttesuund oli talle ikka lähedane olnud. Sotsiaaldemokraatidest said mõõdukad. Ea Jansen tõmbus poliitikast tagasi ning keskendus taas 19. sajandi rahvusliku liikumise, eriti venestusaja uurimisele. Ta osales Stockholmi ülikooli projektis kirjanduse rollist Ida-Euroopa maade rahvuslikes liikumistes, esines konverentsidel. Avameelselt kirjutas ta oma eluloos tööst ja oludest okupatsioonide poolsajandil, tegemata endast mingit erilist vastupanu osutajat, kes ta tegelikult siiski oli. Nagu seda olid tuhanded seesiselt iseendaks jääda püüdnud eesti haritlased. (Vt. “Eesti rahva elulood. Sajandi sada elulugu kahes osas. I osa. Koost. Rutt Hinrikus. Tallinn, 2002.) Ea Jansen on kirjutanud: “... kui suur oli vabaduspüüdluse ja vaimse vastupanu osa; kuidas põimusid konformism, lojaalsus ja seesmine protest kas või ühe ja sama inimese hinges ja vaimsuses – kõik see oleks üks huvitavaid ja vajalikke uurimistemasid sotsiaalteadlaste ja kultuuri-uurijate jaoks.” (Eesti Teaduste Akadeemia. Ülevaateid

ja meenutusi. Kronoloogia 1938–1998. Tallinn, 1998, lk. 110.)

Tundub, et Ea Jansen ei tahtnud ka kõige viimasel elujärgul oma koormat kergendada. Alles nüüd hakkas ta tundma “õiget mõnu uurimisest ja kirjutamisest”, hakkas tundma end vabana. See oli aeg, kus paljud eesti humanitaarid astusid välja iseenda senistest piiridest. Ka Ea Jansenil ilmusid üksteise järel sisukad artiklid ärkamisaja kultuurimurrangust, Faehlmanni ajast, Eesti seltside märgukirjast Vene tsaarile 1881. aastal jt. Taas ärkas ammune huvi baltisakslaste ja estofiilide vastu. Vabades oludes kirjutas ta rea artikleid eesti rahvuse sünnist, uuris talurahva mentaliteeti, seltsiliikumist. Viimasest on meile jäänud huvitav, Eesti esimese ajaloo aastapreemiaga pärjatud artiklite kogumik “Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojaühiskonnast rahvusriigini”, Tartu–Tallinn, 1996, mille ta koostas ja toimetas koos Jaanus Arukaevuga. 2003. aastal suri Ea Janseni abikaasa Heldur Palli. Alistumatu võitlus kaduva aja ja fataalselt halveneva tervisega jätkus. “Väga palju on teha,” kirjutas ta uue sajandi algul. Jätkusid loengud üliõpilastele, ammune koostöö ajakirjanduse uurijate, kunstiteadlaste ja kultuuriajaloolastega. 2004. aastal nägi trükivalgust mahukas artiklitekogumik “Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse”. Kaks tema kirjatööd leiab lugeja käesolevast Tuna numbrist. Toimetamisel on mahukad osad kuueköitelise “Eesti ajaloo” jaoks. Tunnustuseks pikaajalise teadustöö eest anti talle 2005. aasta veebruaris riiklik elutööpreemia.

Eesti rahvusliku liikumise historiograafiasse asetub doktor Ea Jansen Hans Kruusi põhjapaneva loomistöö andekaima jätkajana 20. sajandi teise poole ängistavates oludes. Lahkunust jääb kaunis mälestus ja tõdemus, et inimese võitlus paratamatuse vastu on õilsaim kõigist tema võitlustest.

Väino Sirk